

Holzbachová, Ivana

[Charbonnier, Georges; Lévi-Strauss, Claude. Hovory s Lévi-Straussem: o antropologii, strukturalismu, moderním umění a budoucnosti malířství]

Studia philosophica. 2015, vol. 62, iss. 2, pp. 136-139

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134594>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Tím se dostával do sporu nejen s autonomismem Andreje Hlinky, ale také Vavro Šrobára, a přirozeně především s ľudáckým separatismem. Za 2. světové války byl zatčen gestapem a vězněn, po válce byl až do roku 1948 prezidentem Nejvyššího soudu v Brně. Komunistický režim ukončil jeho veřejné působení a odsoudil ho k řadě let vězení. V padesátých letech napsal obsáhlý spis *Antifierlinger*, ze kterého vyšla zatím jenom malá část. Recenzovaná kniha obsahuje poslední Dérerovu práci *K diskusi o čechoslovakizme*, kterou dokončil v březnu 1968. Obsahuje kapitoly Co byl a je čechoslovakismus, Proč jsme odmítali autonomii, Proč vyhrála první volby na Slovensku sociální demokracie a proč je ztratil, Československá myšlenka jako vedoucí myšlenka významných slovenských národovců minulých dob, Fabrikování „slovenských křivd“ a velká kulturní revoluce čechoslovakismu, Vznikla Československá republika jako plod imperialismu buržoazie?, Jaký byl centralismus první republiky?, Čechoslovakismus ochránil Slovensko proti horthyovským snahám a jeho zániku a dal mu status plnoprávné a s českými zeměmi rovnoprávné země, Nesmysl o pauperizaci Slovenska, Argumenty pana Kočúticha, Bylo Slovensko kolonie?, Jaké bylo postavení Slovenska?, Češi a Slováci, Proč patří Češi a Slováci dohromady, Slovenské národní povstání a jeho odkaz, Quo vadis? V doslovu odmítá Dérer jako přesvědčený čechoslovakista Husákův program federalizace Československa a protestuje proti tomuto pokusu „zaviesť do ústavy prvky budúceho rozkladu československého štátu“. Tuto část doplňuje obrazová příloha a vzpomínka Dérerova vnuka Víta Černého na poslední léta Ivana Déra.

Druhou část knihy tvoří řada studií. Tomáš Jahelka v kapitole Vplyv T. G. Masaryka na slovenský obrodný proces a Ivan Dérer jako masarykovec zkoumá Masarykův vliv na slovenské inte-

lektuální a politické elity před vznikem Československa a charakterizuje Déra jako prvního skutečného slovenského masarykovec. Ivan Kamenec se zabývá na základě analýzy dobových kulturních a literárních textů přínosy a problémy československého kulturního kontextu v období první republiky. Marián Kropaj se „v několika stručných poznámkách“ věnuje odsunu karpatských Němců i v souvislosti s diskusí o principu kolektivní viny. Tomáš Hellebrandt sleduje cestu od čechoslovakismu k evropanismu na pozadí protikladu národní identity a ekonomické racionality. Studie Pavola Hardoše Všetko nejako divne diverguje rozebírá příspěvek ekonomické reformy na rozdělení Československa a rozdílné názory českých a slovenských politiků na privatizaci a ekonomickou transformaci po roce 1989.

Knížka chtěla mj. ukázat, že slovenské politické myšlení nebylo pouze poplatné slovenskému nacionalismu a nebylo motivované pouze podporou samostatnosti Slovenska, ale že se v něm objevují i tendence založit státnost na identitě politické. Tento záměr se autorům podařilo naplnit.

Jan Zouhar

Georges Charbonnier, *Hovory s Lévi-Straussem o antropologii, strukturalismu, moderním umění a budoucnosti malířství*, př. Pavla Doležalová, Brno: Barrister & Principal 2014, 132 s.

Claude Lévi-Strauss (1908–2009) je jedním ze světově významných antropologů. Ačkoli se vždy považoval především za vědce, patří bezesporu k zakladatelům strukturalismu a mnozí další se o jeho myšlenky i metody opírají. Metody se objevují především v jeho monumentálním díle *Mytologiques*, prvky obecnějšího, nechceme-li rovnou říci

filozofického myšlení v několikavazkovém sborníku statí *Anthropologie structurale*. Obě díla a několik dalších byla přeložena do češtiny.

Nakladatelství Barrister & Principal se v loňském roce rozhodlo – snad k pátému výročí Lévi-Straussovy smrti – vydat rozhovory, které v roce 1961 vyšly v nakladatelství Plon. Rozhovory tehdy vedl Georges Charbonier (1921–1990), jenž publikoval řadu rozhovorů s významnými osobnostmi. Jakožto učitel na Sorbonně byl nesmírně informovaným tazatelem, který dokázal do interview vnést mnoho informací a podrobností o probíraném tématu.

Kniha je rozdělena do několika oddílů, jimiž se táhne problematika vztahu mezi přírodou a kulturou. První oddíl (Etnolog mezi námi) začíná trochu překvapivě obecnější otázkou po vztahu mezi vědcem a obyčejným člověkem. Vědec má vědomosti a s nimi moc. Chová se kvůli tomu v politickém životě jinak než běžný člověk? Lévi-Strauss přiznává, že někdy srovnává naši společnost s těmi společnostmi, které poznal na svých výzkumech, dodává však, že nelze říci, že antropologie zná všechny společnosti, které byly od 19. st. objeveny. Kromě toho výběr konkrétního předmětu zkoumání bývá ve vědě (včetně přírodní) veden mnoha motivy, které nejsou vždy čistě racionální. Následující oddíl pokračuje rozdílem mezi „civilizovanými“ a „necivilizovanými“. Lévi-Strauss to převádí na otázku pokroku, která je však z jeho hlediska nezodpověditelná, protože jako vědec se musí snažit porozumět studované společnosti zevnitř, a nemůže ji zároveň hodnotit zvenčí a srovnávat s jinými společnostmi. Za jisté znamení pokroku považuje skutečnost, že určitá společnost disponuje písmem. Ale aby mohlo být písmo „vynalezeno“, musela společnost projít složitým vývojem a vytvořit pro to předpoklady, z nichž některé byly důležitější než písmo samo. Mj. musela vyrábět takovým způsobem,

že začaly existovat přebytky – jenomže to je spojeno se vznikem hierarchizovaných společností a vládou člověka nad člověkem, v níž jedna část lidí zachází s druhou, jako by to byly předměty. To ovšem otázkou pokroku značně komplikuje. Lévi Strauss rozlišuje (v třetím oddílu) „chladné“ společnosti (s pomalým, z našeho hlediska snad žádným vývojem) a „horké“ společnosti, k nimž patří ta naše a v nichž probíhá vývoj rychle. Tyto společnosti jsou však méně uspořádané a více entropické. V nich se také více prohlubuje propast mezi přírodou, společností a kulturou. Kultura se ale od většiny lidí odděluje. Rozhodně do daleko větší míry než je tomu u primitivních společností, jejichž členové se na kultuře podílejí ve své většině, a ti, kdo kulturu vytvářejí, jsou váženými osobnostmi.

Následující oddíl se zabývá autenticitou, které je v naší společnosti daleko méně než neautenticity. Zde jakoby Lévi-Strauss trochu vycházel z Durkheima a jeho myšlenky vzniku velkých a komplikovaných společností, v nichž se lidé už navzájem neznají. Celkem logicky je s problematikou autenticity spojena problematika umění (v dalším oddíle). Ale spoň pro mne překvapivě Lévi-Strauss upozorňuje na to, že od počátku renesance musíme více počítat s individualitou – ne umělce, ale zákazníka. Od primitivního umění se moderní liší i tím, že se z něj vytrácí symbolická funkce a že se soustřeďuje na napodobení objektu. Charbonnier pak klade otázku po rozdílu mezi kolektivním a individuálním. Lévi-Strauss poukazuje na složitost této otázky a tvrdí, že „primitivní společnosti [...] hodnotí roli nevědomé činnosti v estetické tvorbě objektivněji a s odvrácenou stranou duševního života vůbec pracují s udivující prozíravostí“ (s. 60).

Ačkolí se Lévi-Strauss rozpravě o umění brání s poznámkou, že Charbonnier je v této oblasti větším odborníkem než on, přesto se od této chvíle až do předposledního oddílu včetně povede rozhovor právě o něm.

Jakousi první revoluci v moderním umění vidí Lévi-Strauss v impresionismu. Daleko hlubší změnu však přinesl kubismus, který se „vrátil k sémantické pravdivosti umění, protože jeho hlavní snahou bylo označovat, nejen zobrazovat“ (s. 64). Nicméně i toto umění bylo ještě stále individualistické, jak o tom svědčí hojně změny stylu. Zde už se do debaty dostává širší pojetí jazyka. Jazyk ve smyslu stylu umění byl pro primitivního umělce stálý. I když znal styly odlišných společností (těch, které s tou jeho sousedily), odmítal je. Moderní umělec se naopak soustřeďuje na „hru s jazyky“. To se netýká jen malířství, ale i hudby, poezie a literatury, a Lévi-Strauss v tom spatřuje krizi moderního umění. Předmět umění jakoby zaniká a z umění zbývá jen směs znaků.

Srovnávat toto umění s uměním primitivních společností se Lévi-Straussovi jeví jako extrémně těžké, a to mj. proto, že umění v obou společnostech má různou funkci. Zatímco u nás do popředí vystupuje vztah mezi umělcem a divákem, v primitivní společnosti má umění spíše funkci znaku – symbolu. Takovou funkci u nás nemá umění vůbec.

Pokud je ale umění jazykem – a tomu se Lévi-Strauss nebrání – pak ale není jazykem na úrovni vědomého záměru. „Všechny předměty, které má umělec k dispozici, jsou i znaky, a umělecké dílo má za úkol znamenat nějaký předmět, s předmětem navázat označující vztah“ (s. 95). Samozřejmě situace se poněkud liší, uvažujeme-li o různých druzích umění. Ve zvláštní pozici je například poezie. V oddíle, který se týká kódu, se rozhovor zaměřuje na shody a rozdíly mezi abstraktním uměním a moderní (např. dodekafonickou) hudbou. Lévi-Strauss tvrdí, že abstraktní umění zůstává individualistické, zatímco moderní hudba se snaží nastolit nová pravidla, která nahradí ta tradiční. Naopak konkrétní hudba se zdá být podobná abstraktní malbě, protože v ní hraje roli náhoda, náhodný úsek, který vzbudí v divákovi nebo posluchači estetický dojem.

Moderní umění je pro Lévi-Strausse karikatura jazyka, dětská hra na jazyk, která se nikdy nestane nositelkou významu. Nebezpečí však tkví také v tom, aby se umění nestalo jazykem jako artikulovaný jazyk (i když by používalo jinou materii), protože pak by dovedlo přinášet významy, ale ztratilo by estetické působení. Nicméně Lévi-Strauss oslabuje svá velmi silná tvrzení týkající se abstraktního umění tím, že je nakonec prohlásí za racionalizaci postoje lidí své generace a svého prostředí k něčemu, co za jejich mládí nebyvalo. Zamýšleli-li se nad vývojem malířství, nepopírá, že svým způsobem navazuje na Raffaelovy nebo Michelangelovy snahy, dává však k diskusi, zda je to vývoj konstruktivní, nebo zda v posledních letech nejsme svědky konečné fáze destrukce malířství. Zároveň ve vývoji malířství vidí jakousi ilustraci skutečnosti, že naše společnost se o některé věci ochuzuje. Srovnávali např. Poussinova a impresionistická zobrazení krajiny, vidí v nich reakci na to, že společnost krajinu ničí.

Zde už se interview, chápaný běžně jako útvar, kdy někdo klade někomu jinému otázky a ten na ně odpovídá, mění v plnohodnotnou diskusi mezi dvěma partnery. Ta se zaměřuje na vztah mezi člověkem a přírodou a rolí, kterou v něm hraje umění (včetně architektury – připomínka pařížské čtvrti La Défense).

Předmětem posledního oddílu je kultura a řeč. Ale prvním tématem, které se dostane ke slovu, je opět vztah přírody a kultury (a věd o nich) a spolu s tím definice etnologie. Ta stojí za ocitování: „Etnologie nebo v širším smyslu antropologie se snaží kulturu zpracovat pomocí popisu, pozorování, třídění a interpretace stejným způsobem, jako to dělá zoolog nebo botanik na přírodovědném poli. Mimochodem právě v tomto smyslu lze říci, že etnologie je přírodní věda nebo že se snaží vycházet ze stejných základů jako přírodní vědy“ (s. 128). Nicméně Lévi-Strauss je dalek toho, aby kulturu

a přírodu ztotožnil. Kultura vychází z přírody, ale v různých částech světa různým způsobem. A právě tyto způsoby etnolog zkoumá. Lévi-Strauss vyslovuje názor, že hranicí mezi přírodou a kulturou není tvoření nástrojů, nýbrž vznik artikulované řeči. Jazyk je součástí kultury a zároveň je to hlavní prostředek, který nám umožňuje osvojit si kulturu své vlastní skupiny. Jazyk a jeho vznik je pro Lévi-Strausse tím nejdůležitějším problémem. Ale není to problém pro etnologii. Ta ho nedokáže řešit, a to proto, že je nutné brát v potaz „základní rozlišení mezi lidským a zvířecím myšlením, strukturu lidského mozku a výskyt jedné specificky lidské funkce, a tou je funkce symbolická“ (s. 132). To je problém pro jiné vědy: psy-

chologii, anatomii, fyziologii, hodně by mohla pomoci i kybernetika. Jestliže vědci z ostatních oborů vyřeší otázku vzniku jazyka, pak etnolog už dokáže odpovědět na otázku, co je to kultura, jak se objevila a co jsou její jednotlivé součásti.

Potud Lévi-Strauss. Nově vydaný rozhovor nám připomíná nejen dobu rozkvětu strukturalismu, ale také řadu problémů, které tu byly už před ním a které zůstávají dál, ačkoli dokonce vznikly i nové vědy, které se jejich řešením zabývají. A jestliže Lévi-Strauss odmítal být považován za filozofa, můžeme si na otázku, zda jím přece jen alespoň trochu nebyl (otázku podružnou ve vztahu k těm, které si klade on), odpovědět sami.

Ivana Holzbachová

